

"עכשיו אני גם ישראלי":**מבירא עמיקתא לאיגרא רמא – חוויות חיים וזהויות אצל ילדים של מהגרי עבודה****בעקבות קבלת מעמד אזרחי בישראל¹**

דב' בביס*

אנאבל פרידלנדר-ליפסיק**

גליה צבר***

תקציר

בשנים 2006 ו-2010, בעקבות תביעה של ארגוני חברה אזרחית מקומיים ובינלאומיים, העניקה ישראל מעמד אזרחי לכ-1,500 ילדים של מהגרי עבודה במהלך שכונה "מחווה הומניטרית חד-פעמית". אלפי ילדים אחרים, שלא עמדו בקריטריונים, נותרו חסרי מעמד אזרחי. מחקר זה, שנערך בשיטות מחקר כמותניות ואיכותניות, בחן כיצד נבנו ועברו תמורות חוויות החיים של ילדים אלה בעקבות הענקת המעמד האזרחי. מהממצאים עולה כי 80% מילדי מהגרי העבודה חשים שייכות גבוהה לחברה הישראלית ומגדירים את עצמם ישראלים. לקבלת המעמד האזרחי היו ארבע השלכות מרכזיות על חוויות החיים של הילדים: האפשרות לשרת בצה"ל, האפשרות לטוס לחו"ל, נגישות טובה יותר לשוק העבודה וחירות מהפחד מגירוש וגם מהגירוש עצמו. המחקר חושף גם את הסתירות הפנימיות בהגדרה העצמית שלהם כישראלים הנובעות מהזהויות הדתיות והאתניות הטבועות בהם. מהות השינוי בעקבות קבלת המעמד האזרחי מתגלמת במושג חירות – החירות לעשות ולהיות מה שהם רוצים.

מילות מפתח: ילדי מהגרי עבודה, מעמד אזרחי.

* אוניברסיטת אריאל ומכון טרמן באוניברסיטה העברית

** אוניברסיטת תל אביב ומכללת גורדון

*** המכללה האקדמית תל אביב-יפו ואוניברסיטת תל אביב

¹ מאמר זה מבוסס על מחקר שפורסם במקור באנגלית:

Babis, D., Lifszyc-Friedlander, A., & Sabar, G. (2018). Now I am also Israeli: From illegality to legality – Life experiences and identities of migrant workers' children after receiving civil status in Israel. *International Migration*, 56(3), 173–185.

מבוא

ילדים של מהגרי עבודה ברחבי העולם מפלסים את דרכם באזורים של אי-חוקיות (Negrón-Gonzales, 2013), ולכן חוויית האי-חוקיות היא חוויה קיומית עבורם. יש המתגוררים במדינות המארחות ללא כל מעמד, ויש הנהנים ממעמד חוקי כלשהו, ובזכותו גם למשפחתם יש סיכוי לקבל מעמד. לעיתים נשללות מהם זכויות אדם בסיסיות כמו חינוך, בריאות ורווחה שהמשפט הבינלאומי דורש ממדינות להעניק לכל הילדים המתגוררים בתחומן, והם חיים תחת איום מתמיד של גירוש מהמקום שהם רואים בו את מכורתם (Abrego, 2006; Ley, 2014). בנסיבות אלו, המעמד האזרחי המיוחל הוא אירוע משנה חיים עבור משפחותיהם. מאמר זה בחן את חוויות החיים של ילדים אלו בישראל בעקבות הענקת מעמד אזרחי העשוי להשתדרג לאזרחות.

בשנות ה-80 של המאה ה-20 נגלו ניצני הגירת העבודה בישראל. רוב המהגרים הגיעו מדרום אמריקה, מאפריקה ומדרום-מזרח אסיה, בעיקר מהפיליפינים (Kemp & Rajman, 2008). מקצתם הגיעו לישראל בגיל צעיר מאוד, ומרבית ילדיהם נולדו בה. ישראל אינה מעניקה מעמד מכוח לידה (ius sanguinis), ולכן ילדים אלו שנולדו בישראל או המתגוררים בישראל מילדותם אינם זכאים לכל מעמד אזרחי. מאז הגעת מהגרי העבודה הראשונים, נמנעו ממשלות ישראל לדורותיהן מהתוויית מדיניות ברורה שתאפשר לבני הקבוצה גישה לאפיקים משלבים בחברה לרבות הילדים שיוולדו להם בישראל במרוצת השנים, אלא בחרו לראות בקבוצה מובחנת זו תופעה זמנית, נטע זר תרתי משמע. ולפיכך עמלו וטרחו להגדיר בחוק מכסות כניסה ותקנות גירוש בלבד.

עם זאת בשנת 2006, בעקבות תביעה של ארגוני חברה אזרחית ישראליים ובינלאומיים, העניקה ממשלת ישראל תושבות קבע ל כ 1,500 ילדי מהגרי עבודה. המהלך שכונה "מחווה הומניטרית חד-פעמית", התנה את קבלת המעמד בעמידה בקריטריונים נוקשים. בשנת 2010 המחווה זכתה לפעמי שנייה. מחקרנו בוחן כיצד נבנו ועברו תמורות חוויות החיים של הילדים הללו בעקבות קבלת המעמד האזרחי.

לעומת מחקרים קודמים על ילדים של מהגרי עבודה בישראל שבדקו היבטים שונים של חיים באזורי אי-חוקיות כמו תחושת שייכות ונגישות לשירותי בריאות וחינוך (Eliyahu-Levy & Ganz, 2016; Harper & Zubida, 2010; Elias & Kemp, 2010; Kemp, 2007; Lifszyc-Friedlander, 2009; Meir, Slone & Lavi, 2012; Meir, Slone, Levis, Reina & Livni, 2012; Sabar & Gez, 2009; Shapiro, 2013; Zubida, Lavi, Harper, Nakash & Shoshani, 2013), מחקר זה מתמקד בחוויות הילדים בעקבות הענקת תושבות הקבע. זאת ועוד, מחקרים קודמים התמקדו בילדים צעירים או במתבגרים, ואילו מחקר זה בחן ילדי מהגרי עבודה בני 12–27.

לאחר סקירת ספרות של התמה בפרספקטיבה גלובלית, המאמר מציג את התהליך, את נסיבותיו ואת השלכותיו בספרה המקומית. לאחר פירוט שיטות המחקר שנבחרו וביאורן, הממצאים מתמקדים בהשלכות של קבלת מעמד אזרחי מנקודת מבטם של ילדי מהגרי העבודה עצמם. בדיון אנו מנתחות את ההשלכות והתוצאות רבות-הרבדים של המעבר מאי-חוקיות לחוקיות על חייהם של הילדים.

סקירת ספרות

אי-חוקיות בחייהם של ילדי מהגרי עבודה

"אי-חוקיות" איננה רק מושג משפטי-פוליטי ותוצר של נסיבות חברתיות-פוליטיות. למעשה היא יוצרת מציאות ייחודית בעולם (Willen, 2007). אין ספק שהיעדר מעמד אזרחי משפיע על תחושת השייכות הכוללת והחלקית של הפרט בתוך החברה (Menjívar, 2006). ההיעדר אף מצר את היקף זכויות האדם והופך גורם מכריע גם בתחולת החיים וגם בריבוד החברתי של ילדי מהגרי עבודה במדינה המארחת (Meloni, Rousseau, Montgomery & Measham, 2014; Portes & Rumbaut, 2005).

ככלל, ילדים של מהגרים חסרי מעמד פגיעים יותר; הגישה לשירותי בריאות, לסיוע כספי ולדיור מוגבלת, והסיכוי לעבוד בעבודה מסוכנת ובשכר נמוך, גבוה יותר (Myers, 2007). ולעיתים קרובות הם אינם יכולים לרכוש הכשרה מקצועית ואקדמית (Abrego, 2008). על משפחה חסרת מעמד תמיד להיות מוכנה לגבש מחדש הרגלים יום-יומיים, לפתח שגרת הישרדות ולעצב לעיתים תכופות שאיפות וציפיות לעתיד (Ferreira, 2015).

עם זאת, השתלבותם של מהגרים חסרי מעמד וילדיהם בחברה המארחת אינה מונוליתית, אלא מושפעת בראש ובראשונה מיישום מדיניות בסוגיית זכויות ילדים וכן מגורמים כמו מגדר, ארץ מוצא, גיל הגירה ורמת השכלה (Rumbaut, 2004). נוסף על כך, נמצא כי קשרים חברתיים עם בני גילם, בין מהגרים בין מקומיים, הם אחד הגורמים התורמים ליכולתם של ילדי מהגרי עבודה צעירים להתמודד עם היעדר מעמד אזרחי במדינה המארחת (Tassara, 2014).

חווית ההדרה בשל היעדר מעמד חוקי יוצרת במקרים רבים תנאים טראומטיים הפוגעים בבריאותם הנפשית של כל בני המשפחה. ילדי מהגרי עבודה רבים חיים במצב של פחד וחוסר ביטחון וחווים חוסר אונים, דיכאון, חרדה, ייאוש, תחושת חוסר מסוגלות, אשמה, תסכול, כעס ודאגה מתמדת (Saad, 2013). רגשות אלה מופיעים בדרך כלל בגיל ההתבגרות, בשנות התיכון האחרונות. בשלב זה הילדים מבינים שכבר אינם מוגנים מתוקף היותם קטינים, כלומר לא חוקיים "דה יורה", אך נוכחים במרחב הציבורי "דה פקטו" (Abrego & Gonzales, 2010; Gonzales, 2011). כדי ליישב את הסתירה המובנית והמובהקת הזו בין תחושת השייכות האמיצה לחברה המארחת לבין היעדר זכויות אזרח בה, דרשו ילדי מהגרי העבודה פעמים רבות פתרונות אזרח. כעת נראה כיצד מדינות שונות התמודדו עם אותה סתירה ואותה תביעה לקבלת מעמד אזרחי.

גישה למעמד אזרחי – ילדי מהגרי עבודה בפרספקטיבה גלובלית

קביעת זכאות להתאזרחות בחברות דמוקרטיות היא סוגיה שנויה במחלוקת בקרב ציבור מקבלי ההחלטות (Lifszyc-Friedlander, 2009; Menjívar, 2006), ובעשורים האחרונים הפכה סוגיית הזכאות של ילדי מהגרי עבודה לסוגיה מרכזית במדינות רבות ברחבי העולם. נוכחותם מציבה אתגרים מרובים וקשים לפיצוח בפני המחוקקים וקובעי המדיניות במדינות המארחות (Bhabha, 2009; Paz, 2016). אולם אף שמספר הילדים שנולדים וגדלים במדינות הגירה הולך וגדל, זכויותיהם נותרות לא תמיד מוסדרות (Ferreira, 2015). יש מדינות אשר הקשיחו את מדיניותן, אחרות ריככו את מדיניותן וחלקן נותרו אדישות לסוגיה.

אירלנד למשל הקשתה על ילדי מהגרי עבודה להתאזרח. בשנות ה-90 של המאה ה-20 העניקה ממשלת אירלנד אזרחות לילדי מהגרי עבודה מכוח לידה (Jus Solis), אף אם הוריהם לא החזיקו במעמד חוקי. ואולם מאז שנות האלפיים, אזרחות מוענקת רק לילדים שהוריהם התגוררו באירלנד באופן חוקי במשך שלוש שנים לפני הלידה (Garner, 2007). עד לעשור הראשון של המאה ה-21 דנמרק, פינלנד, שוודיה, הולנד ואיטליה אימצו מדיניות דומה (Eurostat, 2010), אולם בשנים האחרונות גם במדינות אלו הוטלו מגבלות נוספות על קבלת אזרחות של ילדי מהגרים. גרמניה היא דוגמה למדינה ששינתה את עילת הבסיס להתאזרחות מקשרי דם (Jus Sanguinis), כלומר על פי מעמד ההורים לעילת מגורים במדינה למשך זמן קצוב (Jus Domicile). לפיכך מאז שנת אלפיים, ילדי מהגרי עבודה המתגוררים בגרמניה זכאים להגיש בקשה להתאזרחות (Morjé Howard, 2008). מגמות דומות נצפו בפורטוגל (2006), בלוקסמבורג (2009) וביוון (2010) (Matias, 2016).

ארצות הברית וקנדה הן מדינות הפועלות לפי עקרון ה-Jus Solis. לפיכך, ילדי מהגרי עבודה שנולדו במדינות הללו הם אזרחים מכוח לידה; עם זאת, משפחותיהם נותרות ללא מעמד חוקי. כך מקצתם של בני המשפחה אוחזים במעמד חוקי ומקצתם נטולי מעמד (Fix & Zimmermann, 2001).

גישה למעמד אזרחי – ילדי מהגרי עבודה בישראל

בסוף שנות ה-80, במהלך האינתיפאדה הראשונה, החלו להגיע לישראל מהגרי עבודה מרחבי העולם. עד אז היו בישראל מהגרי עבודה מעטים, ולא הייתה מדיניות הגירה ברורה בעניין זה. עם התעצמות האירועים הביטחוניים והסגרים על יהודה שומרון ועזה בשנים אלו, התירה הממשלה לחברות כוח אדם לגייס עובדים מרחבי העולם במקום העובדים הפלסטינים בסקטור החקלאות והבניין. מהגרי העבודה הראשונים שהגיעו היו טורקים, רומנים, פיליפינים ותאילנדים. לצד עובדים אלה בעלי אשרות עבודה, נכנסו לישראל גם מחפשי עבודה שנכנסו על אשרות תייר, בעיקר מאפריקה ומאמריקה הלטינית (Rosenhek, 1999; Sabar, 2007).

תוך פחות מעשור, הגיע מספרם של מהגרי העבודה בישראל ליותר מ-250,000, שנחלקו ל-43% בעלי אשרות עבודה ול-57% נטולי אשרות עבודה (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, יוני 2003)². ב-2003 היו מהגרי עבודה 10% מכוח העבודה בישראל ו-3%-4% מהאוכלוסייה הכוללת שמנתה כשישה מיליון. במשך השנים מקצתם של מהגרי עבודה, בעלי אשרות עבודה ונטולי, הקימו משפחות³. ב-2004 הוערך מספר הילדים שנולדו בישראל או שהגיעו אליה בגיל צעיר מאוד ב-2,500 (Lifszyc-Friedlander, Bar Zuri & Bar Ilan, 2004). חשוב לציין שלפי הנוהל בישראל, נשללה אשרת העבודה של מהגרי עבודה והם הפכו חסרי מעמד, אם ילדיהם שנולדו בישראל המשיכו להתגורר בארץ שלושה חודשים לאחר לידתם.

לפי התפישה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ועל פי חוק השבות, המבוסס על עקרון ה-Jus Sanguinis, יהודים וצאצאי יהודים זכאים לעלות לישראל ולהתאזרח בה עם הגעתם. לאחרים, גם אם חיים ועובדים בה שנים ארוכות, קיימים מסלולים מוגבלים מאוד לקבלת אזרחות ישראלית. לעניינו של מאמר זה, אחת התוצאות העקיפות של מדיניות זו היתה התפיסה כי מהגרי עבודה

² ראוי לזכור כי בשל היות שהייתם ש רבים מהם לא חוקיים, הנתונים הרשמיים לא תמיד מדויקים.

³ כולל משפחות חד הוריות וגם ילדים שאחד מהוריהם היה מהגר והשני ישראלי.

הם זמניים ואינם אזרחים פוטנציאליים; הם וילדיהם – גם אם נולדו וגדלו בישראל – נתפסים מנותקים ממנה תרבותית, חברתית ופוליטית.

היעדר מעמד אזרחי אינו רק עניין פוליטי-ביוקראטי של קבלת זכויות ונשיאה בחובות, אלא משפיע ישירות על חייהם של ילדי מהגרי עבודה בישראל (Lifszyc-Friedlander, 2009; Zubida et al., 2013). לדוגמה, מכיוון שאינם זכאים להנפיק תעודת זהות בגיל 16, כמו כל מתבגר ישראלי, הם אינם יכולים להנפיק רישיון נהיגה, להצטרף לליגות ספורט לאומיות ולעבוד כחוק. נוסף על כך, בגיל 18 הם אינם יכולים להתגייס לצה"ל כמו חבריהם האזרחים.

כשמספרם ההולך וגדל של מהגרי עבודה בתחילת שנות האלפיים החל להיות מוצג על ידי רבים בהנהגה הפוליטית במדינת ישראל כ"בעיה לאומית", יצרה מדינת ישראל מנגנוני גירוש של חסרי מעמד לרבות ילדים (Willen, 2007). בעקבות הפרקטיקה החדשה, התעורר שיח ציבורי בנוגע לזכויות ילדים של מהגרי העבודה. בחודש יוני 2006, לאחר שנים של דיונים סוערים בכנסת וכינון ממשלה חדשה בראשותו של אהוד אולמרט, התקבלה החלטה אד-הוק חסרת תקדים שסללה את הדרך לקבלת מעמד אזרחי עבור כ-1,500 ילדים שנולדו למהגרי עבודה וכן לבני משפחתם הגרעינית (Elias & Kemp, 2010; Kemp, 2007; Lifszyc-Friedlander, 2009; Sabar & Gez, 2009).

לפי החלטה זו, תושבות קבע תינתן לכל ילד העומד בתנאים הבאים: (1) התגורר בישראל לפחות שש שנים, ללא קשר למדינת הלידה; (2) הגיע לישראל לפני גיל 14; (3) דובר עברית; (4) סיים לפחות כיתה אחת בבית ספר ישראלי; ו-(5) הורי הילד נכנסו לישראל באופן חוקי, גם אם פג תוקפו של מעמדם. ההחלטה גם העניקה מעמד של תושבות קבע לאחים ולחורים של הילד המתגוררים בישראל, וכן אשרות עבודה לחורים. ההחלטה קבעה כי לאחר שהילדים ישלימו שנה של שירות צבאי, הם ומשפחותיהם יתאזרחו.

אף שהחלטה זו כונתה "מחווה הומניטרית חד-פעמית", החלטה דומה התקבלה גם ב-2010. נתונים רשמיים על תוצאות ההחלטה לא פורסמו מעולם, אך מעריכים כי כ-1,500 ילדי מהגרי עבודה קיבלו מעמד אזרחי בעקבות ההחלטות מ-2006 ומ-2010.

מתודולוגיה

המחקר מבוסס על נתונים שנאספו בשיטה המשלבת כלי מחקר איכותניים וכמותניים הפורסים תמונה כוללת ומשופרת של התופעה הנחקרת. (Bryman, 2007). הנתונים הכמותיים נאספו באמצעות שאלון אנונימי בעברית בן 66 שאלות ברירה. מקצת השאלונים חולקו באירועים קהילתיים, ואחרים באמצעות טכניקת "כדור שלג". מטרתו הייתה ללמוד על תפיסותיהם של ילדי מהגרי עבודה ועל חוויותיהם בנוגע להשלכות של קבלת המעמד על זהותם והשתלבותם.

המשיבים היו ילדים מגיל שש ומעלה שקיבלו תושבות קבע בישראל מאז ההחלטה בשנת 2006 והיו בני 12 ומעלה בעת מילוי השאלון. המדגם כלל 85 משיבים: 47% היו בני 12–17 ו-53% בני 18–30; 58% היו צעירים ו-42% צעירות הוקפד על תואם בין גודלן היחסי של קהילות מהגרי העבודה השונות בישראל לבין מספר המשיבים: 55% אסיאתים (הפיליפינים, תאילנד), 30% מאמריקה הלטינית (קולומביה, אקוודור, פרו) ו-15% מאפריקה (ניגריה, קניה, גאנה). 78% מהמשיבים נולדו בישראל, ו-22% נולדו מחוץ לה ובאו בשעריה לפני גיל 14. מוצאם של 74%

מזוגות הורי המשיבים היה זהה, והשאר (26%) שונה. 70% מהמשתתפים התגוררו בתל אביב, בעיקר בדרום העיר (61%), והשאר (30%) ברחבי ישראל; 50% דיווחו על לימודים בבית הספר היסודי ביאליק-רוגוזין בדרום תל אביב, שרוב תלמידיו ממשפחות של מהגרי עבודה ופליטים (Dvir, Aloni & Harari, 2015), ואילו 50% למדו בבתי ספר יסודיים שונים בתל אביב ובערים אחרות. מבין בוגרי בית הספר היסודי, 35% למדו בתיכון ביאליק-רוגוזין, ו-65% במסגרת חינוכית ישראלית אחרת.

נתונים איכותניים נאספו באמצעות ראיונות חצי מובנים עם עשרים ילדי מהגרי עבודה שקיבלו תושבות קבע בישראל. השאלות התמקדו בחוויות החיים שלהם לפני קבלת התושבות ואחריה. רואינו 12 צעירים ו-8 צעירות, בני 12–27; הורי ארבעה מהם היו מאפריקה, שישה מאמריקה הלטינית ועשרה מהפיליפינים ומתאילנד. הראיונות נערכו בעברית, נמשכו בין ארבעים דקות לארבע שעות ותומללו לשם ניתוח. מרבית המשתתפים אמרו ששמחו להשתתף במחקר מכיוון שהוא נתן להם הזדמנות לשתף בחוויות החיים שלהם.

מבחינה אתית, קיבלנו את הסכמת כל המשיבים והמתראיינים כמו גם את הסכמת ההורים כאשר המשיבים היו קטינים. כל המשיבים השתתפו במחקר בהתנדבות, וכיבדנו את רצונם באנונימיות. לפיכך שונו שמות המשתתפים במחקר, ומאפיינים מזהים אחרים הוסתרו כדי להגן על פרטיותם.

נתונים איכותניים נוספים נאספו באמצעות אתנוגרפיה דיגיטלית בפייסבוק (Dalsgaard, 2016) בתצפיות של עמודים ותמונות של ילדי מהגרי עבודה והוריהם. הגישה לעמודי הפייסבוק האלה התאפשרה מכיוון שלאחת המ חברות הייתה רשת חברים בפייסבוק שכללה ילדי מהגרי עבודה והורים (כל החברים הללו ידעו שהמחברת היא חוקרת). פוסטים בפייסבוק נאספו בין חודש יולי 2014 למרץ 2016.

הנתונים הכמותניים נותחו באמצעות כלים סטטיסטיים סטנדרטיים, והנתונים האיכותניים נותחו לפי שיטות של תיאוריה מעוגנת בשדה. סך הנתונים שהתקבלו מוצגים בממצאים באופן אינטגרטיבי המאפשר לנו להציג בה בעת היבטים שונים של התופעה הנחקרת.

ממצאים

זה שינה את החיים שלי, אתה מקבל זכויות, אתה לא מרגיש זר, מוזר יותר, אתה מרגיש חלק מזה (מלודי, בת 26, נולדה בישראל למהגרי עבודה מהפיליפינים).

ככלל ניתן לומר כי חוויות החיים של הילדים השתפרו לאחר קבלת המעמד האזרחי, אף שזהו רק הצעד הראשון בתהליך ארוך משנה חיים שאינו מתקדם בקצב אחיד ממצאות קשה למיטבית, אם בכלל. פירוט הממצאים העיקריים מתמקד בהשלכות המעשיות ובהיבטים הרגשיים של תהליך השינוי אם כי לא תמיד הגבולות ביניהם ברורים. זאת ועוד, השלכות מעשיות רבות מביאות איתן רווחים רגשיים, ולהפך. החוויה הכללית של השינוי מודגמת היטב בדבריה של שריל:

החיים שלי השתנו בכל דבר. מהדברים הקטנים ביותר כמו ללכת למרפאה או לפתוח חשבון בנק [...] פתאום לא היינו צריכים לפחד ללכת ברחוב. היה יום שהלכנו לקניון והשומר ביקש תעודת זהות, והיה לנו מה להראות.

הממצאים בעניין ההשלכות שכינינו מעשיות מצביעים על ארבעה כיוונים עיקריים: שירות צבאי, נסיעות לחו"ל, תעסוקה טובה יותר והגנה מגירוש. רווחים רגשיים הם היכולת להשתלב בחברה ולפתח תחושת שייכות. שני אלה נופלים בגדר שתי הקטגוריות: רווחים רגשיים ומעשיים בעת ובעונה אחת.

קבלת תושבות קבע בישראל – השלכות מעשיות

השלכות מעשיות עלו בכל הראיונות. המבוגרים מבין המשיבים ענו ביתר פירוט, ואילו הצעירים יותר התבטאו במונחים כלליים יותר. זיהינו ארבע השלכות מעשיות עיקריות:

1. **שירות צבאי:** בתשובה לשאלה "האם אתה רוצה/מתכנן להתגייס לצבא?" יונתן השיב: "כן, בטח! אני מחכה לזה! אתה יודע מה הפרופיל שלי? וואו! הפרופיל שלי 97 [...] אני הולך לשרת ביחידה קרבית, זה מה שאני הולך לעשות". לא זו בלבד שחובת שירות צבאי בישראל חלה על אזרחים ותושבי קבע בני 18, יש לשירות תפקיד מרכזי באתוס הישראלי ובתרבות הישראלית. ולכן טרם קבלת המעמד האזרחי, לא יכלו ילדי מהגרי עבודה להצטרף לבני גילם ולהתגייס, והדבר הצמיח בקרבם תסכול רב. כאשר המעמד האזרחי הוענק להם לאחר גיל 18, מקצתם נלחמו להתגייס. קרלוס, שהוריו הגיעו מקולומביה, אמר: "קיבלתי את התושבות שלי כשכבר הייתי מבוגר, ואחרי ניסיונות רבים בסוף הצלחתי להתגייס לצבא בגיל 23 ושירתי ביחידת חילוץ". 91% מהנשאלים כבר התגייסו או תכננו להתגייס. מצאנו סיבות ייחודיות לגיוס בקרב מי שכבר התגייס. ג'וי, בת 26, הסבירה:

באמת רציתי להתגייס לצבא [...] יש כאלה שמנסים להתחמק מהצבא, אבל אני לא, רציתי [...] לייצג את המדינה שלי בכבוד. זה גם היה חשוב לי [...] כי רציתי לתרום למדינה ואיכשהו להודות למדינה שבסוף קיבלה אותי.

הקבלה הזו, שהתגלמה בהענקת התושבות, הובילה את ג'וי להתגייס לצבא. השירות בצבא היה גמול לישראל עבור הזכות להתערות ולא רק על עצם היכולת להישאר.

2. **נסיעות לחו"ל:** טרם קבלת המעמד, לא הייתה ברשותם של הילדים תעודת מסע שאפשרה להם לצאת ולשוב לישראל. כעת היה באפשרותם לצאת את הארץ בין כדי לבקר בארץ המוצא של הוריהם, שהייתה כה משמעותית עבורם, בין כדי לנפוש בחו"ל. ז'קלין סיפרה לנו: "[התושבות] אפשרה למשפחה שלי ולי להגשים חלום, לבקר את הקרובים שלנו באקוודור ולחזור לישראל". במקרים מסוימים זכו הילדים להתראות עם בני משפחה שלא פגשו שנים. כך תיארה זאת ג'ינה: הייתי מאוד מאוד נרגשת לראות את אחי הצעיר שוב אחרי שש שנים שלא ראיתי אותו, כי אבא שלי גורש ולקח [...] אותו לפיליפינים.

קבלת תושבות קבע אפשרה לילדים גם להיות תיירים. הייתה לכך חשיבות מכרעת מכיוון שכך יכלו להצטרף לחבריהם לטיולי בית ספר, לרבות למסע לפולין או לייצג את בתי הספר ומועדוני הספורט שלהם בתחרויות בינלאומיות בחו"ל.

3. **תעסוקה טובה יותר:** קבלת תושבות קבע אפשרה לילדים להצטרף לשוק העבודה באופן חוקי ומלא, וכך התאפשר להם לשאוף למשרות טובות יותר מהוריהם. נוסף על כך, תושבות הקבע מנעה ניצול על ידי מעסיקים שפגעו בזכויותיהם בהנחה שהיעדר אישור עבודה ימנע מהם לפנות למשטרה ולהתלונן. לדוגמה, וינסטון (בן 27), שנולד בגאנה והגיע לישראל בהיותו תינוק, סיפר לנו:

אף אחד מאיתנו לא היה יכול לעבוד. היה אסור לנו לעבוד. וכשעבדנו, למשל בבנייה או בסופרמרקטים, היו הרבה מקרים שבהם אמרו לנו "תעופו מכאן. אתם לא מקבלים את הכסף שלכם".

4. **הגנה מגירוש:** לאחר קבלת המעמד האזרחי, בני משפחתם לא עמדו עוד בסכנת גירוש. רבים מהמרואיינים דיווחו על חוויות טראומטיות לפני קבלת התושבות מכיוון שחיו בפחד מתמיד מגירוש. לדוגמה, ג'מה (בת 26), שנולדה בישראל לאם פיליפינית ולאב תאילנדי, שיתפה את זיכרונותיה מהיום שאביה גורש:

הייתי בת 9 [...] זה היה לילה מאוד טראומטי בשבילי [...] הם גירשו את אבא שלי לתאילנד, ולא יכולתי לראות אותו לפני שהוא עזב. משטרת ההגירה נכנסה למסעדה ולקחה את כל הטבחים, בדקה אם יש להם אשרת עבודה, ולאבא שלי לא הייתה.

קבלת מעמד של תושב קבע בישראל – השלכות רגשיות

כפי שעולה מהציטוטים לעיל בייחוד בקרב ילדים קטנים, קשה לבודד השלכות רגשיות מאחר שמקצתן שזור בהשלכות המעשיות. על אף זאת, הן עלו בדרכים ישירות ועקיפות. ג'יל, שהייתה בת שש כשקיבלה מעמד של תושבת קבע, אמרה למשל: "שום דבר לא השתנה, היינו מאוד צעירים", ואילו טום, שהיה בן 13 בריאיון, ראה בשמחה של הוריו את הרווח העיקרי. הוא אמר:

קיבלתי את תעודת הזהות שלי לפני כמה שנים. אני לא זוכר בדיוק מתי. [התעודה] שימחה מאוד את ההורים שלי. באותה תקופה לא הבנתי מה זה אומר. עכשיו אני מבין קצת יותר ואני מאוד שמח שיש לנו תעודת זהות. יש לי חברים בכיתה שאין להם תעודת זהות, ויותר מזה, יש לי חברים שגורשו [...] כי לא הייתה להם תעודת זהות. גם חלק מהחברים של ההורים שלי היו במצב הזה, והם נאלצו לחזור.

ג'ון, שהיה בן 14 כשקיבל מעמד של תושב קבע, ציין את השינויים שחולל המעמד החדש בחייו: "זה שינה את החיים שלי. אתה מקבל זכויות, אתה לא מרגיש יותר זר; אתה מרגיש חלק

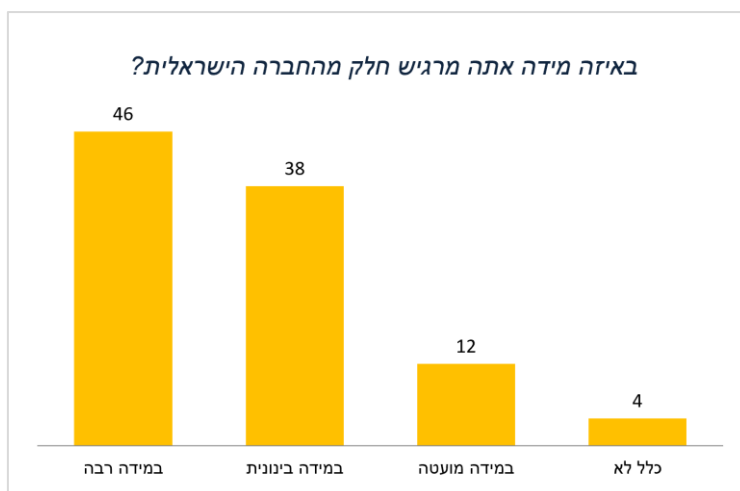
מזה". מרילו, שנולדה בפיליפינים והגיעה לישראל בגיל שמונה, קיבלה מעמד של תושבת קבע בגיל 18. וכך היא הרגישה:

הייתי מאוד שמחה. זה היה כמו לזכות בלוטו. זה פתח בפניי המון דלתות. באותה שנה נסעתי לפיליפינים בפעם הראשונה אחרי עשר שנים שלא הייתי שם [...]. אני יכולה ללכת ברחובות בלי לפחד. אני באמת מרגישה שאני שייכת לכאן, ולא שכל רגע מישהו יכול לבוא ולעשות לי משהו, לגרש אותי, או אני לא יודעת מה.

באותו הקשר, ונסה שהוריה מקולומביה סיפרה: "תעודת הזהות פתחה הרבה דלתות. היא הביאה שלוה ואפשרות להגשים את עצמי. עכשיו אני מרגישה חופש. סוף-סוף אני יכולה לנשום". לפי הנתונים הכמותיים, 68% מהילדים קיבלו מעמד של תושב קבע לפני גיל 13, ו-32% קיבלו אותו לאחר גיל 14, כשהבוגר ביותר היה בן 24. כפי שעולה מהציטוטים לעיל ומניתוחים איכותניים נוספים, מצאנו הבדלים בין ילדים שקיבלו מעמד של תושב קבע כשהיו צעירים לבין מי שקיבל אותו בבגרותו. חברי הקבוצה הראשונה לא הרגישו או לפחות לא דיווחו על תמורה ניכרת בחייהם מעבר לעובדה שהוריהם שמחו – רווח רגשי כשלעצמו – ואילו חברי הקבוצה השנייה דיווחו ביתר פירוט על תמורה בולטת ומגוונת שחוו בעקבות קבלת המעמד. תחושת השייכות לישראל והיעדר הפחד בלטו בתשובותיהם.

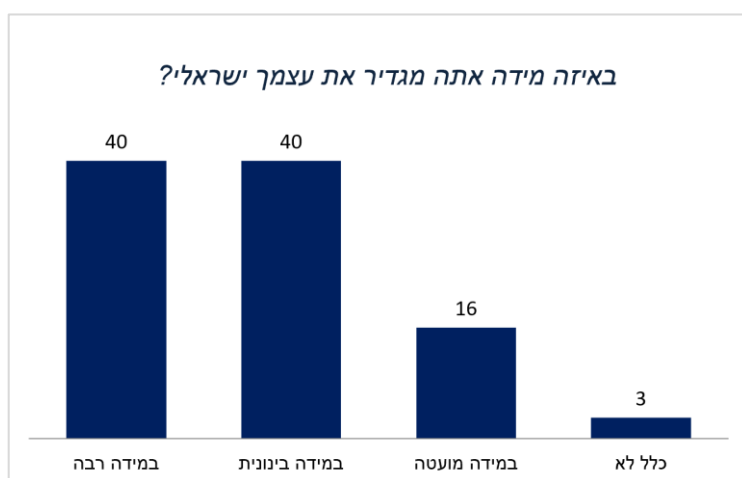
מכיוון שגם תחושת השייכות וגם רמות השילוב של ילדי מהגרים בחברה המארחת הן חלק מהרווחה הרגשית של כל אדם (Lambert et al., 2013), הן עשויות להיחשב רווחים רגשיים ומעשיים כאחד. לכן ניסינו לבודד את המשתנים באמצעות שאלות שמקצתן סביב חבריהם ובעיקר סביב זהותם. אין זה מפתיע ש-94% ממשותפי המדגם הכמותי דיווחו שיש להם חברים ישראלים ילידי הארץ, מכיוון שהם לומדים בבתי ספר ישראליים, מתגייסים לצבא ועובדים באותן עבודות כמו צעירים ישראלים אחרים. יתרה מכך, לרבים מהם היו או יש בני ובנות זוג ישראלים, ובמקרים מסוימים אף נישאו להם. עם זאת, הילדים שומרים גם על קשרים עם קהילות המוצא שלהם, שכן 81% דיווחו שיש להם גם חברים שהוריהם מהגרי עבודה. כששאלנו בסקר על תחושת השייכות של הילדים לישראל ועל הזהות הישראלית שלהם, 84% מהנשאלים דיווחו שהם מרגישים חלק מהחברה הישראלית במידה גבוהה או בינונית, ואילו 4% בלבד דיווחו שאינם מרגישים חלק ממנה כלל (ראו תרשים 1).

תרשים 1: תחושת השייכות לחברה הישראלית (n=85)

יתרה מכך, 80% מהילדים הגדירו את עצמם "ישראלים" במידה בינונית או רבה, ואילו 3% בלבד לא הגדירו את עצמם כישראלים כלל (ראו תרשים 2).

תרשים 2: זהות ישראלית (n=85)

ממצאים אלה נתמכים גם בנתונים איכותניים. כששאלנו בראיונות על הזהות הישראלית, היו ילדים שהגדירו את עצמם ישראלים לחלוטין. תחושה זו באה לידי ביטוי במובהק על ידי איילון בן 17, בן להורים פיליפינים: "ישראלי! ברור שישראלי! השיר 'הכי ישראלי' נכתב עלינו [...] פיליפיני? רק חיצונית, בדם".

איילון מרגיש ישראלי כמעט לחלוטין, ואילו ילדים אחרים מרגישים זיקה לתרבות המוצא של הוריהם. טטי, בת 26 ובת לאם פיליפינית ולאב תאילנדי, הסבירה למשל: "אני רואה את עצמי יותר ישראלית. אני חושבת שאני רואה את עצמי ישראלית, אבל מאוד מושפעת מהתרבות האסייתית [...] אני יותר מנומסת, אני חושבת, מרוב הישראלים [היא צוחקת]".

יש גם ילדים שרואים את עצמם שייכים לשני העולמות, כמו מריאן: "אני חלק משתי הקהילות, אני פרואנית וישראלית". מקצת הילדים נדמה כי פסחו בין שני הסעיפים בהקשר של זהותם. זה היה המקרה של בנדיקטה, בת 14, שהוריה מחוץ השנהב:

קשה לי לומר, אני לא בטוחה מי אני בדיוק. במשפחה שלי לא חושבים שאנחנו ישראלים, אנחנו מחוץ השנהב. והדבר הכי חשוב לאימא שלי הוא שאנחנו מוסלמים ובישראל לא כל כך אוהבים מוסלמים. אבל אני חושבת שאנחנו עדיין קצת ישראלים או חלק מהמדינה הזו כי נתנו לנו תעודות זהות וגם כי נולדתי בישראל, למרות שאני יודעת שיש הרבה אנשים שלא אוהבים שחורים ושלא רוצים שנהיה כאן.

ממילותיה של בנדיקטה עולה תחושת אפלייה ואף גזענות שמבוססת הן על דת הן על גזע. אף שאפליה זו לא בלטה מאוד בראיונות, היא הובעה מדי פעם, כמו בפוסט של ג'ני בפייסבוק. ג'ני, בת 26, נולדה בישראל לאם פיליפינית ולאב תאילנדי ונישאה ליהודי ישראלי. בשנת 2015, יום אחרי שרוז פוסטאנס, מטפלת פיליפינית, זכתה בגרסה הישראלית של תוכנית הריאליטי המוזיקלית X-Factor, כתבה ג'ני (בעברית) על קיר הפייסבוק שלה:

בצער רב, בעקבות תגובות גזעניות על עובדים זרים ותגובות גזעניות על הניצחון של רוז פוסטאנס ב-X-Factor אתמול בלילה, אני מתחילה למחוק חברים מפייסבוק. מצטערת, זו לא אשמתי, זו שלכם. תתעלמו מהעובדה שאני חצי פיליפינית וחצי תאילנדית. זה לא העניין. אבל אתם מכירים את הסיפור שלי ואתם מכירים אותי אישית מבית הספר היסודי, התיכון, הצבא והחיים היומיומיים שלי [...] ולצער גיליתי צד שלכם שלא חשבתי שקיים. אני מקווה שיום אחד תבינו שכולנו בני אדם ושהשילוב של המילים האלה: עובדים זרים, מטפלות (פיליפינים/סינים/סודאנים/אפריקאים וכו') הוא לא מילה נרדפת לאשפה אנושית.

ג'ני בחרה להגיב באופן ישיר וחד לאמירות הגזעניות. לא זו בלבד שהעלתה את הפוסט, אלא גם מחקה חברים ישראלים בפייסבוק שהעירו הערות גזעניות. יתרה מכך, היא בחרה לצרף גם מהגרי עבודה מקהילות אחרות, מלבד הפיליפינית, וכך הרחיבה את המאבק כנגד הגזענות של פלגים בחברה הישראלית כלפי מהגרי עבודה. הגישה הנועזת והמאבק הפומבי שלה בגזענות מסכמת באופן פרדוקסלי את ממצאי המחקר שלנו. דרכי התגובה שלה מלמדים עד כמה היא אימצה דפוסי התנהגות ומאבק ישראלים. של אלו שהם לא רק דה פקטו ישראלים אלא גם דה יורה.

דיון

מאמר זה פתח צוהר לחייהם של ילדי מהגרי עבודה שנולדו או גדלו בישראל בצל אי-חוקיות וקיבלו מעמד אזרחי בזכות החלטות ממשלת ישראל מ-2006 ו-2010. כפי שמחקרים בעולם כבר העידו, למעמד חוקי חשיבות עליונה בחייהם של ילדי מהגרי עבודה (Dreby, 2012; Meloni et al., 2014; Portes & Rumbaut, 2005). הוא מגדיר את השתתפותם בקהילות המקומיות, את הפגיעות שלהם, את ההזדמנויות בשוק העבודה, את היחסים שלהם עם ארץ המוצא ועם הוריהם, וחשוב מכול, הוא מגדיר מי הם ואת יחסם לאחרים (Berry, Phinney).

העצמי, המחקר שלנו מורה ש-80% ממשותפי המחקר, כולם בעלי מעמד אזרחי, גילו מידה גבוהה של שייכות לחברה הישראלית. הם הגדירו את עצמם ישראלים, דיברו עברית שוטפת, התערו בתרבות המקומית והיו להם חברים ישראלים.

עוד מצאנו שהשלכה קריטית אחת של קבלת מעמד אזרחי בישראל קשורה למושג "חירות". עבור ילדים אלה, לחירות יש השלכות קונקרטיות על חיי היום-יום: בראש ובראשונה, "חירות מפחד", מהטרדות, מפני מעצר וגירוש שלהם ושל בני משפחתם; שנית, "חופש תנועה" בישראל ומחוצה לה; שלישית, "חופש בחירה" להגשים את עצמם בכל דרך ולבחור באיזו מידה הם רוצים להשתייך לחברה הישראלית ובכלל זה "חופש עבודה" במובן שכל שוק העבודה פתוח בפניהם, והם מוגנים על פי חוק לפחות מניצול. ולבסוף, "חופש לרדוף אחר החלומות שלהם" באמצעות נגישות לעבודה טובה יותר וללימודים אקדמיים. יש לציין שתחושות אלה ניכרו עוד יותר אצל ילדים שקיבלו מעמד אזרחי כנערים או מבוגרים צעירים ובילו חלק ניכר מילדותם בצל הפחד מגירוש.

תהליך מתן מעמד אזרחי לילדי מהגרי עבודה בישראל היה תהליך ארוך ובמובנים רבים לא הסתיים עד היום. לאורך שנים, הסירוב להעניק להם מעמד הוסבר בשיח הרשמי בחשש שמתן המעמד ישפיע לרעה על צביונה היהודי של המדינה. קריאה מעמיקה בשיח מצביעה על תפישת עולם שלא ראתה מעולם במהגרי העבודה בני אדם אלא פועלים זמניים ולכן חסרי זכויות הקשורות למשפחה, ילדים והשתקעות. בתוך מרחב חברתי מדיר ומרחב מדיני הרואה במתן מעמד פגיעה במדינת ישראל, התנהלו חייהם של אלפי צעירות וצעירים. המחקר הראה כי קבלת האזרחות הגבירה את תחושת השייכות לישראל של הצעירות והצעירים. ההון התרבותי של רבים מהם היה ישראלי, לעיתים משולב עם תרבות מוצא של הוריהם. על אף תחושת אפליה מסוימת וזיכרונות של פחד וניכור רבים הגדירו עצמם ישראלים וחשו הזדהות עמוקה עם החברה הישראלית.

מקורות

בר צורי רוני ואחרים. (2004) ילדי העובדים הזרים – תמונת מצב ודרכים להתמודדות עתידית. מרכז המחקר של הכנסת. יוני 2004.

שפירא, אסף (2010). עובדים זרים בישראל. פרלמנט, 67, <https://www.idi.org.il/parliaments/11099/11108>

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

Abrego, L. J. (2006). "I can't go to college because I don't have papers": Incorporation Patterns of Latino Undocumented Youth. *Latino Studies*, 4(3), 212–231.

Abrego, L. (2008). Legitimacy, Social Identity, and the Mobilization of Law: The Effects of Assembly Bill 540 on Undocumented Students in California. *Law & Social Inquiry*, 33(3), 709–734.

Abrego, L. J. and Gonzales, R. G. (2010). Blocked Paths, Uncertain Futures: The Postsecondary

- Education and Labor Market Prospects of Undocumented Latino Youth. *Journal of Education for Students Placed at Risk*, 15(1–2), 144–157.
- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L. and Vedder, P. (2006). Immigrant Youth: Acculturation, Identity, and Adaptation. *Applied Psychology*, 55(3), 303–332.
- Bhabha, J. (2009). Arendt's Children: Do Today's Migrant Children Have a Right to Have Rights? *Human Rights Quarterly*, 31(2), 410–451.
- Bryman, A. (2007). Barriers to Integrating Quantitative and Qualitative Research. *Journal of Mixed Methods research*, 1(1), 8–22.
- Dalsgaard, S. (2016). The Ethnographic Use of Facebook in Everyday Life. *Anthropological Forum: A Journal of Social Anthropology and Comparative Sociology*, 26(1), 96–114.
- Dreby, J. (2012). How Today's Immigration Enforcement Policies Impact Children, Families, and Communities: A View from the Ground. *Center for American Progress*. Retrieved 21.12.2015 from <http://www.americanprogress.org/issues/immigration/report/2012/08/20/27082/how-todays-immigration-enforcement-policies-impact-children-families-and-communities/>
- Dvir, N., Aloni, N. and Harari, D. (2015). The Dialectics of Assimilation and Multiculturalism: The Case of Children of Refugees and Migrant Workers in the Bialik-Rogozin School, Tel Aviv. *Compare – A Journal of Comparative and International Education*, 45(4), 568–588.
- Elias, N. and Kemp, A. (2010). The New Second Generation: Non-Jewish Olim, Black Jews and Children of Migrant Workers in Israel. *Israel Studies*, 15(1), 73–94.
- Eliyahu-Levi, D. and Ganz-Meishar, M. (2016). Migrants' Children Aged 15–17 Position Themselves in Circles of Belonging. *Language, Discourse & Society*, 4(7), 63–82.
- Eurostat (2010). Eurostat Online Statistical Database. Retrieved 7.1.2017 from http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database
- Ferreira, T. (2015). Pathways to Citizenship: Generational Reproduction of Mother's Legal Status. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*, 2, 26–35
- Fix, M. and Zimmermann, W. (2001). All Under One Roof: Mixed Status Families in an Era of Reform. *International Migration Review*, 35(2), 397–419.
- Garner, S. (2007). Babies, Bodies and Entitlement: Gendered Aspects of Access to Citizenship in the Republic of Ireland. *Parliamentary Affairs*, 60(3), 437–451.
- Gonzales, R. G. (2011). Learning to be Illegal Undocumented Youth and Shifting Legal Contexts in the Transition to Adulthood. *American Sociological Review*, 76(4), 602–619.
- Harper, R. A. and Zubida, H. (2010). Making Room at the Table: Incorporation of Foreign Workers in Israel. *Policy and Society*, 29(4), 371–383.
- Kemp, A. (2007). Managing Migration, Reprioritizing National Citizenship: Undocumented Migrant Workers' Children and Policy Reforms in Israel. *Theoretical Inquiries in Law*, 8(2), 663–692.

- Kemp, A. and Raijman, R. (2008). *Migrants and Workers: The Political Economy of Labor Migration in Israel*. Jerusalem: Van Leer Institute and Hakibbutz Hameuchad Publishing House.
- Lambert, N. M., Stillman, T. F., Hicks, J. A., Kamble, S., Baumeister, R. F. and Fincham, F. (2013). To Belong is to Matter: Sense of Belonging Enhances Meaning in Life. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39(11), 1418–1427.
- Ley, R. F. (2014). Are We Punishing Illegal Citizen Children to Deter Parents: Critiquing Birthright Citizenship through the Citizens-Benefits Question and Citizenship Reductionism. *Buff. Pub. Int. LJ*, 33, 23–87.
- Lifszyc-Friedlander, A. (2009). The State of Israel's Approach to Foreign Workers and their Families: A Policy of Ignoring Aimed at Segregation. In M. Shechory, D. Soen and S. Ben David, S. (Eds.), *Searching for a Better Future: Who Pays the Price? Foreign Workers – Multi-Layered Analysis* (pp.137–149). New York, NY: Nova Science Publishers.
- Matias, G. (2016). The Right to Citizenship. In G. Matias (Ed.) *Citizenship as a Human Right* (pp.197–237). London, UK: Palgrave Macmillan.
- Meir, Y., Slone, M. and Lavi, I. (2012). Children of Illegal Migrant Workers: Life Circumstances and Mental Health. *Children and Youth Services Review*, 34(8), 1546–1552.
- Meir, Y., Slone, M., Levis, M., Reina, L. and Livni, Y. B. D. (2012). Crisis Intervention with Children of Illegal Migrant Workers Threatened with Deportation. *Professional Psychology: Research and Practice*, 43(4), 298.
- Meloni, F., Rousseau, C., Montgomery, C. and Measham, T. (2014). Children of Exception: Redefining Categories of Illegality and Citizenship in Canada. *Children & Society*, 28(4), 305–315.
- Menjívar, C. (2006). Liminal Legality: Salvadoran and Guatemalan Immigrants' Lives in the United States. *American Journal of Sociology*, 111(4), 999–1037.
- Morjé Howard, M. (2008). The Causes and Consequences of Germany's New Citizenship Law: German National Political Processes and Cross-National Convergence in Western Europe, 1980–2008. *American Journal of Sociology*, 117(4), 1202–1245.
- Myers, D. (2007). *Immigrants and Boomers: Forging a New Social Contract for the Future of America*. New York: Russell Sage Foundation.
- Negrón-Gonzales, G. (2013). Navigating "Illegality": Undocumented Youth and Oppositional Consciousness. *Children and Youth Services Review*, 35(8), 1284–1290.
- Paz, A. I. (2016). Speaking Like a Citizen: Biopolitics and Public Opinion in Recognizing Non-Citizen Children in Israel. *Language & Communication*, 48, 18–27.
- Portes, A. and Rumbaut, R. G. (2005). Introduction: The Second Generation and the Children of Immigrants' Longitudinal Study. *Ethnic and Racial Studies*, 28(6), 983–999.
- Rosenhek, Z. (1999). The Politics of Claims Making By Labour Migrants in Israel. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 25(4), 575–595.

- Rumbaut, R. G. (2004). Ages, Life Stages, and Generational Cohorts: Decomposing the Immigrant First and Second Generations in the United States. *International Migration Review*, 38(3), 1160–1205.
- Saad, S. (2013). The Cost of Invisibility: The Psychosocial Impact of Falling Out of Status. L. Goldring and P. Landolt (Eds.), *In Producing and Negotiating Non-Citizenship: Precarious Legal Status in Canada* (pp. 137–153). Toronto: University of Toronto Press.
- Sabar, G. (2007). The Rise and Fall of African Migrant Churches: Transformations in African Religious Discourse and Practice in Tel Aviv. In S. Willen (Ed.), *Transnational Migration to Israel in Global comparative Context* (pp. 185–202). Lanham, MD: Lexington Books.
- Sabar, G. and Gez, Y. N. (2009). "I know Nothing about Africa": Children of Undocumented Sub-Saharan African Labor Migrants in Israel, Between Integration and Deportation. In M. Shechory, S. Ben-David and D. Soen (Eds.), *Who Pays the Price? Foreign Workers, Society, Crime and the Law* (pp. 77– 93). New York, NY: Nova Science Pub Incorporated.
- Sabatier, C. (2008). Ethnic and National Identity among Second-Generation Immigrant Adolescents in France: The Role of Social Context and Family. *Journal of Adolescence*, 31(2), 185–205.
- Shapiro, M. (2013). The Development of a "Privileged Underclass", Locating Undocumented Migrant Women and their Children in the Political Economy of Tel Aviv, Israel. *Dialectical Anthropology*, 37(3– 4), 423–441.
- Tassara, M. H. (2014). *The Role of Friendships among Latino Male Adolescent Immigrants who are Unauthorized* (Doctoral dissertation, Marquette University). https://epublications.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1380&context=dissertations_mu
- Willen, S. S. (2007). Toward a Critical Phenomenology of "Illegality": State Power, criminalization, and Objectivity among Undocumented Migrant Workers in Tel Aviv, Israel. *International Migration*, 45(3), 8–38.
- Zubida, H., Lavi L., Harper R. A., Nakash O. and Shoshani, A. (2013). Home and Away: Hybrid Perspective on Identity Formation in 1.5 and Second Generation Adolescent Immigrants in Israel. *Glocalism: Journal of Culture, Politics and Innovation*, 1. DOI: 10.12893 gjcpi.2013.1.6.